

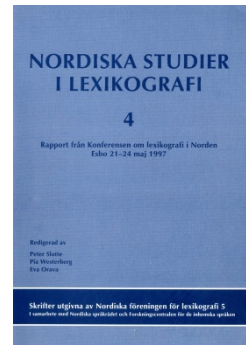
NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel: Paradigmatisering av russiske ord i tospråklige ordbøker. Grammatiske angivelser i "Stor norsk-russisk ordbok"

Forfatter: Helgi Haraldsson

Kilde: Nordiska Studier i Lexikografi 4, 1997, s. 159-170
Rapport från Konferens om lexikografi i Norden, Esbo 21.-24. maj 1997

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive>

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Helgi Haraldsson

Paradigmatisering av russiske ord i tospråklige ordbøker. Grammatiske angivelser i ”Stor norsk-russisk ordbok”

A Comprehensive Norwegian-Russian Dictionary (NRD) is being compiled by a team headed by Professor Valery Berkov (Universities of Oslo and St. Petersburg). In this paper the author describes certain problems connected with the grammatical information accompanying the Russian equivalents in this project.

The Russian-Norwegian Dictionary compiled by V. P. Berkov (RND, 2nd edition 1994) applies a code system devised by A. A. Zaliznyak. The codes are attached to the Russian lemmas and refer to a large dictionary grammar included as an appendix. Such a system tends to be more distracting for the user when the codes are attached to the equivalents in a bilingual dictionary. Furthermore, it is desirable to cut such coding down to a minimum to secure economy of space. By adopting *diasystematic marking* that presupposes elementary knowledge of Russian grammar and thus omits labelling of regularly inflected words, two aims would be attained: economy of space and more effective signals to the user as to what is regular or not (no code: here you ought to be able to deduce the inflection etc. from the form; a code: look out for an irregularity!).

A survey carried out among some groups of probable users of the NRD revealed that those acquainted with and used to the coding in the RND have a conservative attitude to any changes in the Zaliznyak system. This will be considered in the final solution adopted for coding in the NRD.

Prosjektet ”Stor norsk-russisk ordbok” (SNRO) utarbeider en stor allmenn tospråklig monoskopal bidireksjonal ordbok. Prosjektet ble igangsatt i 1992 og manus ventes fullført rundt årsskiftet 1998/99. Prosjektets hovedsponsor er Det norske utenriksdepartementets Østeuropasekretariat, men også Det Norske Videnskaps-Akademi, Forsvarets overkommando, Norges forskningsråd o.fl. har bidratt med betydelig støtte. Prosjektleder er prof. Valerij Pavlovič Berkov, prosjektgruppens styreformann er lektor Alf B. Glad.

Av hensyn til ikke-russiskkyndige lesere er kyrillisk tekst nedenfor transkribert iflg. Scando-Slavicas regler¹ med unntak for x som gjengis som h (istf. ch) og ”bløtt tegn” som vanligvis transkriberes vha. apostrof (’), men som her beholdes sin kyrilliske form: -ь, dvs. carь ‘tsar’ istf. car’, osv. De transkriberte russiske ordbokseksemplene (i)-(v) i 1.1.–1.4. er uthevet (halvfet kursiv).

1 Diamorfologisk markering i tospråklige ordbøker

1.1. I enspråklige ordbøker er det vanlig å anføre all relevant grammatisk informasjon om lemmaet in extenso i selve ordboksartikkelen. I en tospråklig, bidireksjonal ordbok lar dette seg vanskelig gjøre av plassmessige og flere hensyn, se OMS, pkt. 1. Spesielt for målspråkets vedkommende kan

¹ Se *Scando-Slavica* 1980

til og med lakoniske henvisningskoder virke forstyrrende, og eksplisitt informasjon, selv i forkortet form, være ganske plasskrevende. Følgende eksempel er hentet fra RuNo 94, en utpreget bidireksjonal ordbok:

- (i) **matéri|ja**^{7a} *ž* **1. filos., fiz.** *matérie -n, ~ja pervična* *matérien er primær* **2. (tkanɛ)** *stoff -et, -er {=} (mn. opr. stóffene), tøy -et, -er* **3. (tema)** *matérie -n, -r, emne -t, -r, stoff -et, -er {=} (mn. opr. stóffene); vysókie {učěnye} ~i høye {lærde} matérier*

1.2. Dersom RuNo var en monodireksjonal avkodingsordbok for nordmenn, kunne man nøyd seg med:

- (ii) **matéri|ja**^{7a} *f* **1. materie; ~ja pervična** *materien er primær* **2. stoff, tøy** **3. materie, emne, stoff, vysókie {učěnye} ~i høye {lærde} materier**
eller til og med
(iii) **matéri|ja**^{7a} *f* **1. materie; stoff, tøy, emne; ~ja pervična** *materien er primær; vysókie {učěnye} ~i høye {lærde} materier*

1.3. Dersom RuNo på den annen side var en monodireksjonal innkodingsordbok for russisk-språklige, kunne man nøyd seg med å fjerne de grammatiske opplysningene om det russiske lemmaet samt trykkmarkering i teksteksemplene men for øvrig beholdt artikkelen uforandret:

- (iv) **matéri|ja** **1. filos., fiz.** *matérie -n, ~ja pervična* *matérien er primær* **2. (tkanɛ)** *stoff -et, -er {=} (mn. opr. stóffene), tøy -et, -er* **3. (tema)** *matérie -n, -r, emne -t, -r, stoff -et, -er {=} (mn. opr. 1); vysókie {učěnye} ~i høye {lærde} matérier*

Sammenlignet med fremstillingen i RuNo er det kun grammatiske opplysninger om det russisk lemmaet som er overflødige.

1.4. Vilkarlige (tall)koder o.l. har den fordel at de tar vesentlig mindre plass men på bekostning av brukervennligheten. Som regel henviser de til en ordboksgrammatikk og medfører dermed ytterligere oppslag og søken. Enda et eksempel fra RuNo:

- (v) **materítɫsja**^{4b} *nsv* *brúke*² *gróve* *ord, ≈ bǎnne*² *og svérte*¹

Det er påfallende – sammenlignet med eksemplene i 1.2. – hvor lite en artikkel der all grammatisk informasjon er kodet både når det gjelder kildespråk og målspråk, ville endre seg ved ”monodirigering”. Riktignok kan *nsv* (*nesoversennyj vid = imperfektiv aspekt*) regnes som forkortet eksplisitt angivelse. Tallkodene til de norske ekvivalentene er overflødige med tanke på avkodning, men vil forstyrre minimalt. Til gjengjeld må en russisk-språklig innkoder enten slå opp i ordboksgrammatikken eller huske hva tallene står for. Det siste er en optimal variant, men stiller større krav til brukeren enn eksplisitt informasjon eller tidkrevende søken som brukeren uheldigvis ofte avstår fra.

1.5. Plasshensyn og brukervennlighet er således primære mål for grammatisk informasjon i tospråklige ordbøker, men lar seg vanskelig forene. Brukeren ønsker mest mulig informasjon umiddelbart, noe som forutsetter eksplisitte angivelser (fortrinnsvis i klartekst) i selve ordboksartikkelen i motsetning til henvisende koder. Slik informasjon vil i bidireksjonale ordbøker være overflødig, tildels irriterende, når det gjelder brukerens morsmål, jf. 1.1, dvs. i tilfellet RuNo

trenger ikke en russer paradigmatiskering av kilkespråket og en nordmann ikke den morfologiske karakteriseringen av målspråkets ekvivalenter.

Derfor er det maktpåliggende å *unngå markering av unødvendig informasjon og fokusere på det relevante, spesielle, uregelmessige*, jf. OMS pkt. 3. Den kjensgjerning at den gjennomsnittlige ordboksbruker er fortrolig med de grunnleggende grammatiske trekk ved det språket som ikke er hennes/hans morsmål, taler for *avviksmarkering*, i vårt tilfelle² *diamorfologisk markering* av både lemmaer og ekvivalenter.

2 Zaliznjaks system

2.1. I Berkovs Russisk-norske ordbok (1987 og 1994) brukes konsekvent et morfologisk kodesystem som fra tidlig på 70-tallet har vært benyttet i alle større russisk-fremmedspråklige ordbøker i Sovjetunionen og senere den Russiske føderasjonen, herunder Rysk-svensk ordbok 1976 (RSO). Dette gjelder også Rússnesk-islensk orðabók 1996 (RIO). I RuNo legger ordboksgrammatikken beslag på 42 sider, i RSO 65 sider, i RIO 37 sider.

Ikke alle er like begeistret for dette kodesystemet, som er forfattet av Andrej Zaliznjak og nedfelt i hans grundige Russiske grammatiske ordbok (Zaliznjak 1977). Vi møter her de vanlige ankepunktene mot henvisningssystemer av denne type: dobbelttoppslag og tungvinte leteaksjoner ikke bare for å konsultere (regelmessige) bøyningstabeller men også for å studere redegjørelser for unntak og uregelmessigheter.

2.2. Det er ingen lett oppgave å lage et enkelt, brukervennlig kodesystem for et så grammatisk frodig språk som russisk (bl. a. 6 kasus), og dette tatt i betraktning er det mye positivt å si om Zaliznjaks løsninger, ikke minst hans bevisste satsing på *lesbare koder*, dvs. slike som en erfaren bruker i stadig økende grad klarer å tyde uten å måtte gå til ordboksgrammatikkens bøyningstabeller og forklaringer. Denne ferdigheten kan oppnås betydelig raskere hvis brukeren får opplæring og veiledning i systemet. Til dette formål ble det utarbeidet en komprimert variant ("Mikro-Zaliznjak") av Zaliznjaks system på 6 A-4 sider (Haraldsson 1997, den siste av mange varianter) som stort sett vil kunne erstatte oppslag i selve ordboksgrammatikken og forhåpentlig samtidig tjene som en innføring i og oversikt over Zaliznjaks prinsipper og således bidra til bedre forståelse av grunndragene og helheten i russisk morfologi.

2.3. Det typiske grammatiske felt i RuNo omfatter følgende *subfelter*:

a) *Hevet grammatisk indeks* (gjelder for substantiver, verb og i beskjeden grad for pronomener og adjektiver). Den består som regel av et *arabisk tall* som angir *bøyningstype* og en *minuskel* som angir *trykkmønster*. I ord med *flyktig vokal i former uten endelse* (gjelder substantiver) eller *flyktig suffiks* (gjelder én verbal bøyningstype) inngår * (*asterisk*) i koden. Enkelte ganger inneholder koden tegnet Δ (trekant). Den signaliserer uregelmessigheter som forklares i ordboksgrammatikken og henviser følgelig til det avsnitt koden for øvrig refererer til.

b) Ordklasseangivelse, enten eksplisitt ved forkortelser av ordklassens navn (*prl, nrč = adj, adv osv.*) eller indirekte ved at man angir karakteristiske kategorier for vedkommende ordklasse, f.eks. *genus* (substantiver: *m, ž, s = m, f, n*) eller *aspekt* (verb: *sv, nsv = pf, ipf*).

² I det følgende vil jeg se bort fra *syntaktiske angivelser*. Disse kan også være både eksplisitte og (delvis) kodede, jf. Haraldsson 1995:57–60.

c) Eventuelle *tilleggsopplysninger i vinkelparentes*: det motsatte verbalaspekt, evt. presensformer; avvikende pluralis o.l. ved substantiver, o.a.

NB: Animatumkategorien forutsettes kjent og markeres ikke i RuNo, RIO og RSO. Den omfatter ikke to subkategorier som i polsk, se OMS 4.1.3.

3 Premissene for paradigmatisering i SNRO

3.1. Prosjektstyret i SNRO innså fra begynnelsen av at plasshensyn tilsa bruk av grammatisk koding for både kildespråk og målspråk i SNRO ettersom ordboken skal være utpreget bidireksjonal. Samtidig var det klart at for russiskens vedkommende måtte denne kodingen bygge på Zaliznjaks system i og med at målgruppene for hhv. RuNo og SNRO ville være nesten identiske. En innføring av et nytt system for koding av russiske ekvivalenter, forskjellig fra kodingen av lemmaer i RNO, ville skape ytterligere problemer for brukeren. Det var imidlertid mye som talte for en forenkling av dette systemet med utgangspunkt i diasystematisk markering. Undertegnede fikk i oppdrag å utarbeide en variant der man unnlot å paradigmatisere regelmessige bøyningstyper, dvs. forsyne dem med henvisende koder. Regelmessige bøyningstyper betyr i denne sammenheng at en rimelig bevant bruker ut fra ordboksformene alene skal kunne bestemme ordets bøyingsmønster. Der dette ikke er utvetydig mulig, bruker man avviksmarkering, dvs. for vårt vedkommende *diamorfologisk markering*.

3.2. Forutsetningene for avviksmarkering er åpenbart å avgjøre hva som skal karakteriseres som regelmessig. Med henblikk på f.eks. genusmarkering av russiske substantiver, har man dette å holde seg til:

- Substantiver med konsonantisk utgang (uten bløtt tegn, se nedenunder) er maskulina.
- Substantiver med utgang på -a/-ja er feminina.
- Substantiver med utgang på -o/-e/-ë og -mja samt de fleste ubøyelige inanimata er nøytra.

Substantiver med utgang på *bløtt tegn* (ь) er enten feminina eller maskulina. Utgangen er i realiteten konsonantisk i og med at bløtt tegn utelukkende er en bløthetsmarkør uten egen lydverdi.

3.3. Som i polsk finnes det i russisk maskulina på -a (grafisk -a/-ja); disse betegner utelukkende mannlige personer; en annen gruppe personbetegnelser på -a med *fakultativt* (*sexusavhengig*) genus (jf. f.eks. det italienske *il nuovo insegnante/la nuova insegnante* 'den nye læreren/lærerinnen') kan brukes såvel om mannlige som kvinnelige personer; genus er i hvert enkelt tilfelle identisk med *sexus*. Genus har intet å si for bøyningen av disse ord og manifesterer seg kun syntaktisk.

3.4. Det er m.a.o. kun substantiver med utgang på bløtt tegn som ikke kan genusbestemmes ut fra oppslagsformen. Feminina på bløtt tegn sogner alle til bøyningstype 8, en annen type-markering innbærer implisitt at et substantiv på -ь er et maskulinum.

3.5. Når det gjelder *verb*, så markerer Zaliznjak de 4 (mest) regelmessige bøyningstypene som 1–4 av i alt 14 typer i tillegg til noen *isolerte verb* som kun markeres med ^Δ.

Tradisjonelt tilhører russiske verb enten *konjugasjon I* (populært "e-bøyning") eller *konjugasjon II* ("i-bøyning"). Hos Zaliznjak omfatter type 4 alle regelmessige verb i konjugasjon II, de øvrige – mer eller mindre uregelmessige – plasseres i type 5. Dette gir et oversiktlig bilde av konjugasjonsmønstrene:

Regelmessige typer	Type 1–3	Konjugasjon I
	Type 4	Konjugasjon II
Uregelmessige typer	Type 5	Konjugasjon II
	Type 6–14	Konjugasjon I
Isolerte verb		

3.6. Dette åpner for diamorfologisk markering da de 4 regelmessige typene har lett gjenkjennelig utgang i infinitiv, hhv. -атъ/-яаъ (1), -оватъ/-еватъ (2), -нутъ (3) og -итъ (4). Ved å markere konsekvent typer 5–14 samt isolerte verb ville fravær av typemarkering (arabisk tall) sammen med infinitivens form være tilstrekkelig opplysning for brukeren, m. a. o. ville anslagsvis 90% av verbal-ekvivalentene i SNRO ikke behøve typemarkering.

4 Brukerundersøkelsen. Planlegging og gjennomføring

4.1. For å undersøke de fremtidige brukeres preferanser gjennomførte man en to-trinns høring. Først gjennomførte man en forundersøkelse blant prosjektets medlemmer der de spurte skulle velge mellom forskjellige mer eller mindre radikale varianter av diamorfologisk bøyingsmarkering. På grunnlag av resultatene ble et spørreskjema sendt ut til høring blant et større russiskkyndig publikum. Man ble oppfordret til å ta stilling til gjennomført markering versus diamorfologisk markering (dvs. ingen eller redusert kode), i flere tilfelle også forskjellig grad av redusering, dvs. moderat versus radikal diamorfologisk markering.

Man ble forelagt tekstavsnitt med prøver av de forskjellige variantene i tekstsammenheng for bedre å kunne bedømme konsekvensene av alternative løsninger for ordbokartiklenes utseende, plassbruk og brukervennlighet. Det fulgte med en orientering om høringen og en kort redegjørelse for de prinsipper og formål høringen var basert på, i alt en bunke på 38 sider.

4.2. De foreslåtte fravikene fra gjennomført koding besto i følgende.

- a) Ekspisitt genusmarkering av regelmessige substantiver avskaffes.
- b) I Zalijnjaks system fordeles substantivene på 12 deklinasjonstyper. Typene 10–12 er noe spesielle men uproblematisk og skal markeres (som i RNO). Det samme gjelder type 9 (nøytra på -mja) og type 8 (de tallrike feminina med bløt konsonantisk utgang, eller mer presis: som i Nsg ender på -ь, dvs. bløtt tegn, se 3.4).
- c) Den mer radikale varianten foreslo å avskaffe typemarkering av bøyningstypene 1–7 i og med at det skal det være mulig på grunnlag av ordbokformens utgang, noen enkle *skrive-regler* samt trykkangivelse å bestemme både genus og bøyning – bare fravik fra dette skal markeres.
- d) Den mer radikale varianten foreslo å avskaffe typemarkering av regelmessige verb (typene 1–4, se 3.6).

4.3. Som en radikal variant ble det foreslått å avskaffe trykkmarkeringen ^a (gjennomført stammebetonte former i hele paradigmaet), altså fravær av trykkmarkering er lik ^a. Fra før underforstås ^a i Zalijnjaks system i de typer der gjennomført stammebetoning er den eneste mulige (substantiver i type 10 og 11 og verb i type 1).

4.4. De avvik i substantivbøyningen som ubetinget skal markeres er:

a) grammatisk kjønn ved

- personbetegnelser med utgang på -a/-ja dersom genus er maskulinum: Eksempler på gjennomført markering av slike ord: **sudǫjá** *m* < \check{z}^{6^d} , *R mn* sudéj> ‘dommer’. Dette leses: ordet er maskulinum men bøyes som femininum i type 6 med trykkmønster d (endelsesbetonte entallsformer, stammebetonte flertallsformer) og flyktig vokal i Gpl. Det oppgis at trykket i Gpl mot formodning faller på den flyktige vokalen; **tězka** *m/ž* < \check{z}^{3^a} > ‘navnebror/navnesøster’ leses: sexusavhengig genus men bøyes alltid som femininum i type 3 (velar utgang) med trykkmønster a (alle former stammebetonte) og flyktig vokal i Gpl. (tězok). – Diamorfologisk markering klarer seg imidlertid utmerket godt uten tilleggsopplysninger om bøyningstype i vinkelparentes ettersom bøyningen fremgår av ordets utgang, det er m. a. o. tilstrekkelig med **sudǫjá**^{6^d} *m* <*R mn* sudéj>, **tězka**^{3^a} *m/ž* eller – mer radikalt – **sudǫjá**^d *m* <*R mn* sudéj>, **tězka**^{*} *m/ž*. Bøyningskoden flyttes m. a. o. til selve substantivet.
- personbetegnelser med utgang på -o/-e/-ë dersom genus er maskulinum
- det eneste maskulinum i type 8: **putǫ**^{8b} *m*, se dog 4.7.

b) alle andre trykkmønstre enn *a* – dvs. gjennomført stammebetonte former, f. eks. **tězka**^{3^a} *m/ž* eller **tězka**^{*} *m/ž*. For substantivenes vedkommende opererer Zaliznjak med 6 slike trykkmønstre (som markeres med minusklene *a–f*), for verb er trykkmønstrene bare 3: *a*, *b*, *c*, og de belyser trykkforholdene i presensformene (2x3=6 former).

c) flyktig vokal (vha. asterisk) i former med null-endelse, se eksemplene i pkt. a) og b) og bortfall av suffikset -n(u)-i preteritum av verb i type 3.

d) som ekvivalent til et norsk lemmaverb gis vanligvis det russiske *aspektparet*: imperfektiv (ipf) - skråstrek - perfektiv (pf): *zanimátʹ/zanjátʹ*^{14bΔ}, eller – dersom pf aspekt dannes ved prefigering – ipf - skråstrek - det aspektdannende prefiks: *pisátʹ*^{6a}/*na-* (dvs. pf *napisátʹ*). I slike tilfeller er aspektmarkering redundant. Videre: der et russisk verb står uten parverb, markeres ipf aldri, pf alltid, dvs. fravær av markering = ipf aspekt.

4.5. En oversikt over alternativene i substantivbøyningen

A. Full markering (som i RuNo).

B. Moderat diamorfologisk variant. Genusmarkering avskaffes. Bare avvik fra de generelle regler om genus markeres, se 3.2. Typemarkering⁸ regnes som tilstrekkelig genusmarkør for feminina på -ь, alla andre substantiver -ь på er maskulina.

C. Radikal diamorfologisk variant. Ytterligere forenkling i forhold til B: Markering av bøyningstypene 1–7 avskaffes; fravær av trykkmarkering er leses som ^a, dvs. gjennomført stammebetonte former.

Forkortelser: *m* = maskulinum; *ž* = femininum; *s* = nøytrum; *mn* = pl.; *R* = gen.; *P*₂ = lokativ har også form på -ú/jú vsa. det vanlige -e/-é.

NB: Denne fremstillingen er ikke identisk med høringsmaterialet i brukerundersøkelsen.

A	B	C
pakét ^{1a} <i>m</i> , pišmó ^{1*d} <i>s</i> , škóla ^{1a} <i>ž</i>	pakét ^{1a} , pišmó ^{1*d} , škóla ^{1a}	pakét, pišmó ^d , škóla
carɤ ^{2b} <i>m</i> , stilɤ ^{2a} <i>m</i> , móre ^{2c} <i>s</i> , bánja ^{2a} <i>ž</i>	carɤ ^{2b} , stilɤ ^{2a} , móre ^{2c} , bánja ^{2a}	carɤ ^b , stilɤ, móre ^{2c} , bánja
oréh ^{3a} <i>m</i> , kníga ^{3a} <i>ž</i> , jábloko ^{3a} <i>s</i>	oréh ^{3a} , kníga ^{3a} , jábloko ^{3a}	oréh, kníga, jábloko
vrač ^{4b} <i>m</i> , kryša ^{4a} <i>ž</i> , čudóvišče ^{4a} <i>s</i>	vrač ^{4b} , kryša ^{4a} , čudóvišče ^{4a}	vrač ^b , kryša, čudóvišče
princ ^{5a} <i>m</i> , úlica ^{5a} <i>ž</i> , licó ^{5d} <i>s</i>	princ ^{5a} , úlica ^{5a} , licó ^{5d}	princ, úlica, licó ^d
gerój ^{6a} <i>m</i> , státuja ^{6a} <i>ž</i> , uščélɤe ^{6*a} <i>s</i> , statɤjá ^{6*b} <i>ž</i>	gerój ^{6a} , státuja ^{6a} , uščélɤe ^{6*a} , statɤjá ^{6*b}	gerój, státuja, uščélɤe ^b , statɤjá ^b
génij ^{7a} <i>m</i> , línija ^{7a} <i>ž</i> , zdánie ^{7a} <i>s</i>	génij ^{7a} , línija ^{7a} , zdánie ^{7a}	génij, línija, zdánie
elɤ ^{8a} <i>ž</i> , nočɤ ^{8e} <i>ž</i> , ljubóvɤ ^{8*b} <i>ž</i>	elɤ ^{8a} , nočɤ ^{8e} , ljubóvɤ ^{8*b}	elɤ ⁸ , nočɤ ^{8e} , ljubóvɤ ^{8*b}
ímja ^{9c} <i>s</i> , známja ^{9Δ} <i>s</i>	ímja ^{9c} , známja ^{9Δ}	ímja ^{9c} , známja ^{9Δ}
kinó ⁰ <i>s</i> , kófe ⁰ <i>m</i>	kinó ⁰ , kófe ⁰ <i>m</i>	kinó ⁰ , kófe ⁰ <i>m</i>
sudɤjá <i>m</i> (<ž ^{6*d} , <i>R mn</i> suděj), tězka <i>m/ž</i> (<ž ^{3*a})	sudɤjá ^{6*d} <i>m</i> (< <i>R mn</i> suděj), tězka ^{3*a} <i>m/ž</i>	sudɤjá ^d <i>m</i> (< <i>R mn</i> suděj), tězka ^a <i>m/ž</i>
dom ^{1c} <i>m</i> (< <i>mn</i> ~á), jákorɤ ^{2c} <i>m</i> (< <i>mn</i> jákorjá)	dom ^{1c} (< <i>mn</i> ~á), jákorɤ ^{2c} (< <i>mn</i> ~já)	dom ^{c<á>} , jákorɤ ^{c<já>}
glaz ^{1c} <i>m</i> (< <i>P₂</i> , <i>mn</i> glazá, <i>R mn</i> glaz)	glaz ^{1c} (< <i>mn</i> ~á, <i>R mn</i> glaz)	glaz ^c (< <i>mn</i> ~á, <i>R mn</i> glaz)
ružɤě ^{6*dΔ} <i>s</i>	ružɤě ^{6*d} (< <i>R mn</i> rúžej)	ružɤě ^d (< <i>R mn</i> rúžej)

4.6. Ad tilfellet **ružɤě**^{6*dΔ} 'børse, gevær'. Uregelmessighetsmarkeringen henviser i RuNo 94 til s. 1162 der det forklares at ordet har formen *rúžej* istf. det forventede **rúžij* i Gpl. Denne opplysningen krever faktisk mer plass i ordboksgrammatikken enn tilsvarende klartekstangivelse i selve ordsartikkelen som attpåil er det mest brukervennlige og er derfor av flere grunner å foretrekke. Det finnes flere liknende tilfeller i RuNo, RSO o. fl. (se 5.9) der forklaring av uregelmessigheter med hell kan flyttes fra ordboksgrammatikken til ordsartikkelen. Samtidig forenkles bøyningkoden ettersom ^Δ forsvinner.

4.7. Dette gjelder imidlertid ikke i samme grad for målspråk og kildespråk. Der russisk er kilde-språk, vil glosene **glaz**, **ružɤě** og **sýpatɤ** forekomme kun én gang hvert som lemma. Som målspråkets ekvivalenter kan de – og vil – bli gjengangere. Således vil **putɤ** 'vei' (*i ulike bet.*) forekomme nokså hyppig som målord, noe som taler for markeringen **putɤ**^{8bΔ} istf. **putɤ**^{8b} *m*.

5 Brukerundersøkelsens resultater

5.1. Det som først og fremst taler mot å forenkle Zaliznjaks system i SNRO, er at dette vil forvrengte kodesystemenes symmetri i RuNo og SNRO.

Dette kom meget klart til syne i brukerundersøkelsen. Det overveldende flertall av deltakerne ville stort sett beholde Zaliznjaks koder intakte eller med minimal forenkling. Høringsmaterialet ga imidlertid ikke noe valg mht. genusmarkering av substantiver, den skal som allerede nevnt (4.2.

a) avskaffes i SNRO, både fordi folk med elementære kunnskaper bør være i stand til å genusbestemme de russiske substantiver på grunnlag av de faktorer som er påpekt i det foregående, og fordi angivelser i vanlig linjehøyde virker mer forstyrrende på målspråkssiden enn

a) slike angivelser knyttet til lemmaer og

b) hevede koder.

5.2. Oversikt over høringens resultater. Kommentarer.

SPØRRESKJEMA.

Det var i alt 19 spørsmål (1–19) angående substantiver og 15 (20–33) tilknyttet verb. I det følgende gjengis kun et representativt utvalg av spørsmål og svar. Noen fremstillinger er litt forenklet i forhold til det opprinnelige spørreskjemaet.

Deltakergrupper i brukerhøringen:

Kat. = Oslo katedralskole (russisk i 6 semestre), antall 6.

FSES = Forsvarets skole for etterretning og sikkerhet (russisk i 2 semestre, meget intensiv!), antall 3.

SF = Russisk storfag, Universitetet i Oslo (russisk i 3 semestre), antall 7.

HF = Russisk hovedfag, Universitetet i Oslo (7) og Bergen (1) (russisk i 5–10 semestre), antall 8.

Lær. = Lærere ved UiO (3) og Den videregående skole (1), antall 4.

Samlet antall deltakere: 28.

I. "Radikal" diasystematisk markering. II. "Moderat" diasystematisk markering. III. Evt. ytterligere alternativer.

SUBSTANTIVER

5.4.

I. тигр 'tiger'	Antall						% (av avgitte svar)						
	Kat.	FSES	SF	HF	Lær.	I alt	Kat.	FSES	SF	HF	Lær.	I alt	
I tigr	1			3		4	16,7				37,5		14,3
II tigr ^{1a}	5	2	6	4	3	20	83,3	66,7	85,7	50	75	71,4	
III tigr ¹		1	1	1	1	4		33,3	14,3	12,5	25	14,3	

Kommentarer. Velger man varianten: fravær av trykkmarkering = a-trykkmønster, dvs. alle former er stammebetonte (se 2.3. a) og 4.3.) og i tillegg avskaffer markering for typene 1–7 (jf. 4.2.c), trenger **tigr** ingen bøyingskode. Dette er m.a.o. et meget hyppig paradigma med "harde endelser" (Gsg **tigra**, Npl **tigr** osv.).

Likevel foretrekker over 70% av de spurte full markering: 1a. Gruppens innstilling er stor sett sammenfallende med unntak for hovedfagsstudenter, der kun halvdelen går inn for full markering. 3 av 8 stemmer for maksimal utnyttelse av det diamorfologiske prinsippet, dvs. variant I (ingen koding). Denne særstillingen for hovedfagsstudentenes vedkommende går som rød tråd i gjennom hele vårt materiale, jf. f.eks. femininet šéja:

4. шéя 'hals'	Antall						% (av avgitte svar)					
	Kat.	FSES	SF	HF	Lær.	I alt	Kat.	FSES	SF	HF	Lær.	I alt
ALTERNATIVER												
I šéja	1			3		4	16,7			37,5		14,8
II šéja ^{6a}	5	2	7	5	4	23	83,3	100	100	62,5	100	85,2

5.5. Forslag om å unngå markering av avvikende flertallsdannelse i vanlig linjehøyde ved å flytte angivelsen til den hevede koden fikk støtte bare av de nevnte 3 hovedfagsstudentene:

3. лес 'skog', якорь 'anker'	Antall						% (av avgitte svar)					
	Kat.	FSES	SF	HF	Lær.	I alt	Kat.	FSES	SF	HF	Lær.	I alt
ALTERNATIVER												
I les ^{c <á>} , jákorь ^{c <já>} (dvs. jakorjá i Npl.)				3		3				37,5		10,7
II les ^{1c <mn lesá>}	2	1	2	2	2	9	33,3	33,3	28,6	25	50	32,1
III les ^{1c <mn -á>}	4	2	5	3	2	16	67,7	67,7	71,4	37,5	50	67,2

Til gjengjeld mente de aller fleste at det ikke var nødvendig å anføre flertallsformene i fulltekst som i RuNo (3. II).

5.6. Substantiver med utgang på **-je** er lett gjenkjennelige som nøytra, type 6. Forsåvidt kunne – i en radikal variant – markering av flyktig vokal i Gpl (ožerélj) utgå i og med at denne vokalen er et integrert morfoid³ i et regelmessig paradigma.

Forslaget om fravær av genusmarkering som tilstrekkelig nøytrumsignal for ubøyelige (kode⁰) inanimata (kolé⁰) ble god tatt uten kommentarer:

6. ожерéлье 'halssmykke', колé 'collier'	Antall						% (av avgitte svar)					
	Kat.	FSES	SF	HF	Lær.	I alt	Kat.	FSES	SF	HF	Lær.	I alt
ALTERNATIVER												
I ožeréлье ⁰ , kolé ⁰	1			2		3	20			28,6		11,5
II ožeréлье ^{6a} , kolé ⁰	4	3	7	5	4	23	80	100	100	71,4	100	88,5

VERB

5.7. Høringen oppviste ingen begeistring for idéen om å fjerne typemarkering av regelmessige verbalparadigmaer (typene 1–4, jf. 4.2. d):

³ En tentativ betegnelse for denne form for bøyingsmodifikasjon. Den flyktige vokalen er selvsagt ingen egen, selvstendig morfem, men en anskuelig støttespiller til morfemet "null-endelse": /ožerél'ij-Ø/.

23. (по)тянуть 'trekke, dra', (по)тащить 'slepe' ALTERNATIVER	Antall						% (av avgitte svar)					
	Kat.	FSES	SF	HF	Lær.	I alt	Kat.	FSES	SF	HF	Lær.	I alt
I tjanútʲ ² /po-, taščítʲ ² /po-				3		3				37,5		10,7
II tjanútʲ ^{3c} /po-, taščítʲ ^{4c} /po-	6	3	7	5	4	25	100	100	100	62,5	100	89,3

29. превращать/ превратить 'forvandle' ALTERNATIVER	Antall						% (av avgitte svar)					
	Kat.	FSES	SF	HF	Lær.	I alt	Kat.	FSES	SF	HF	Lær.	I alt
I превращать/ prevratítʲ ^b				2		2				25		7,4
II превращать ¹ / prevratítʲ ^{4b}	1	2	1	1	1	6	16,7	100	14,3	12,5	25	22,2
III prevratítʲ ^{4b} < / ed prevraščú > sv	5		6	5	3	19	83,3		85,7	62,5	75	70,4
IV prevratítʲ ^{6p} <šč> eller <-šč->												

Samme gjelder markering av trykkemønster *a*, jf. 5.4.

5.8. I nr. 29 belyses også problemene angående konsonantalternasjon i presensstammen til mange verb, her *t* : *šč* istf. det vanligere – og umarkerte – *t* : *č*.

a) Som regel oppføres begge russiske aspektene som ekvivalent. Det imperfektive (foran skråstreken, se 4.4.d) røper konsonantalternasjonen, se 29 I og II. Dette regnes som tilstrekkelig informasjon om konsonantalternasjonen, dvs. 1.p.sg.pres. av *prevratítʲ* er *prevraščú*

b) Når et perfektivt verb står isolert, f.eks. i visse uttrykk der imperfektiv aspekt ikke er aktuell, må informasjon om alternasjonen (og aspekten!, se 4.4.d) gis på en annen måte. 29. III er full markering (som i RuNo), 29. IV gjengir radikale løsninger til både aspektmarkering (hevet P = perfektiv aspekt) og konsonantalternasjonen. **Ingen** av høringens deltakere gikk inn for alternativ 29 VI.

5.9. Tilfellet *ružbë* er allerede nevnt (4.6.). Tilsvarende behandling av verbet *sýpatʲ* hadde respondentene stor forståelse for:

32. сыпать 'strø, helle'	Antall						% (av avgitte svar)					
	Kat.	FSES	SF	HF	Lær.	I alt	Kat.	FSES	SF	HF	Lær.	I alt
ALTERNATIVER												
I сыпать ^{6Δ}												
II сыпать ^{6aΔ}	1		2	2	2	7	16,7		28,6	25	50	25
III сыпать ^{6a} <ovel. сыр!>	5	3	5	3	2	18	83,3	100	71,4	37,5	50	64,3
IV сыпать ⁶ <ovel. сыр!>				3		3				37,5		10,7

5.10. Selv om de såkalte -njatъ-verb er tallrike, hyppige og lett gjenkjennelige og man kan til og med snakke om "regelmessig uregelmessighet" i deres bøyning, møtte forenklet markering massiv motstand (over 80%).

35. поднять 'løfte'	Antall						% (av avgitte svar)					
	Kat.	FSES	SF	HF	Lær.	I alt	Kat.	FSES	SF	HF	Lær.	I alt
ALTERNATIVER												
I понjаты ^{14bΔP}												
II понжаты ^{14bΔ sv}	5	3	7	3	4	22	16,7	100	100	42,9	100	81,5
III понжаты ^b	1			4		5	83,3			57,1		18,5

6 Oppsummering

6.1. Diasystematisk, herunder diamorfologisk, kodemarkering har bl.a. disse fordeler:

- Den er plassbesparende
- Den "systematiserer" dersom den er logisk oppbygd
- Fravær av markering har en viktig pedagogisk funksjon. Brukeren må spørre seg selv: "Hvorfor antas jeg å kunne klare meg uten markering i dette tilfelle?", noe som på en effektiv måte vil avdekke eventuelle svakheter ved hennes/hans grunnleggende kunnskaper og systeminnsyn.

6.2. Diasystematisk markering kan til gjengjeld virke mindre brukervennlig enn angivelser i (forkortet) klartekst, som f.eks. **hest**, *-en*, *-er* selv om man (for norske ords vedkommende) kunne tenke seg at fravær av genusmarkering forutsetter den hyppigste bestemte formen (på -(e)n) og at ved manglende pluralisangivelse underforstås endelsen -(e)r.

6.3. Enda en hake ved diamorfologisk markering oppstår når man – som ved SNRO – fra før har en tospråklig ordbok med motsatt skopus (RuNo) der man benytter seg av full, gjennomført koding av lemmaene. Da vil en redusert koding – selv med utgangspunkt i samme system – av ekvivalentene i en ordbok med omvendt skopus (SNRO) svekke gjenkjennelseeffekten av koder som brukeren likevel må tilegne seg. Jeg siterer en kommentar fra en av høringens deltakerer (Russisk storfag): "Det er en utvilsom fordel ... at markeringen i de to ordbøkene er den samme. Selv om to ulike typer markering evt. bare vil adskille seg i nøyaktighet, og ikke mht. tabeller, gjør det likevel arbeidsprosessen lettere om det bare er én type."

Dette og andre resultater fra høringen som peker i samme retning, vil bli tatt til følge ved utarbeidelsen av kodingen for russiske ekvivalenter i SNRO. Kodingen vil bli betydelig mindre diamorfologisert enn man opprinnelig antok.

6.4. Konklusjoner for SNRO.

Kodemarkeringen for russiske ekvivalenter i SNRO bør bli den samme som i RuNo med følgende forenklinger:

- Substantivenes eksplisitte genusmarkering ved hhv. *м, ж, с* (= *м, ф, н*) avskaffes med mindre genus ikke er i samsvar med ordets grunnform, jf. 3.2.–3.4.; 4.2. a) og b), 4.4. a).
- aspektmarkering regnes som overflødig der begge aspektene angis, impf. foran skråstrekk, pf. etter. Enkeltstående (dvs. uten aspektpartner) uten aspektmarkering er alltid imperfektive. Enkeltstående perfektive verb får alltid markeringen *сб* (*св*) som i RuNo, ikke hevet P som ble foreslått som et alternativ i høringsmateriale, men blankt avvist av deltakerne i undersøkelsen.

Litteratur

- Berkov, Valerij P. 1987. *Russisk-norsk ordbok*. "Russkij jazyk". Moskva.
- Berkov, Valerij P. 1994. *Russisk-norsk ordbok*. 2. utgave. Universitetsforlaget. Oslo.
- Haraldsson, Helgi 1995. Islandske grammatikk i tospråklige ordbøker. *LexicoNordica* 2:43–63.
- Haraldsson, Helgi. 1997. *Mikro-Zaliznjak*. Fotostatert læremiddel. Institutt for østeuropeiske og orientalske studier. Universitetet i Oslo.
- OMS = Selberg, Ole Michael. *Diamorfologisk markering av polske substantiver* i denne boken, 341–350.
- RIO = Haraldsson, Helgi. 1996. *Rússnesk-íslensk orðabók*. Nesútgáfan. Reykjavík.
- RuNo = Berkov 1987 og 1994,
- RSO = S.S. Maslova-Lasjanskaja, I.V. Kallistova, A.G. Gustavsson, C. Davidsson, S.G. Halipov. 1976. *Rysk-svensk ordbok*. Moskva. Forlaget Ryska språket.
- Scando-Slavica 1980. Tomus Instructions to Contributors. Pp 119–201.
- SNRO = Prosjektet "Stor norsk-russisk ordbok." Under utarbeidelse.
- Zaliznjak, A.A. 1977. *Grammatičeskij slovar' russkogo jazyka*. "Russkij jazyk". Moskva.